

A Nyírtura–Várrét közelében (Nyíregyháza, keleti elkerülő út 37. lelőhely) feltárt szarmata településrészlet állatsont leletei

Berendi Erzsébet

A Nyírtura–Várrét közelében, a Nyíregyházát keletről elkerülő út megelőző feltárása során feltárt császárkori településrészletről¹ származó állatsontok száma kicsi, megtartásuk pedig rendkívül gyenge. A területen a talajvíz magasan van és volt az idők folyamán. A csontok állapota alapján elmondható, hogy a talaj és talajvíz vastartalma magas volt – a csontok nagy része ugyanis elég erős exfoliációt és limonitos elszíneződést mutat. Az objektumok nagy részéből kormeghatározásra alkalmas leletanyag nem került elő. A 98 objektumból 18 volt biztosan császárkori, így csupán valószínűsíthető, hogy a teljes archaeozoológiai anyag egy időszakból származik.²

Mennyiségi elemzés

Állatsontot mindössze 15 objektum tartalmazott. Említésre méltó mennyiségű csontanyag azonban csupán 9–10 esetben került elő. A lelőhelyről mintegy 400–430 (átlag 415) csontot gyűjtöttek be nagyon töredékes állapotban. Említhető még 5 darab csigaház (57. objektum), azonban ezeknek régészeti jelentősége bizonytalan. A csontok nagy része töredékes, ezek összeragasztása és a nem determinálható szilánkok selejtezése után 162 darab csont és csonttöredék maradt,³ közülük 11 darab objektumhoz nem köthető szórvány. A selejtezett kb. 230–240 szilánk többsége nagy valószínűséggel a megmaradt töredékekhez tartozhatott, illetve eleve szilánkokra tört elemek voltak (5-ös mállási fokkal). Az elkövetkezendőkben az ugyanazon egyedhez tartozó csontelemeket számbelileg is egyben tárgyalom, ez a kutyák esetében mutat észrevehető számbeli eltérést.

A csontanyagnak mindössze 22 darabja volt többé-kevésbé teljes, a többi elem töredék vagy szilánk (NNISP=kb. 393: kb. 94,6%).

Az átlag 415 csontlelet közül 262 determinálható (NISP=262: 62,8%), ebből 220 elem kutyához tartozott. (Ebből 136 – többnyire apróra tört koponyaszilánkot – selejteztünk, NISP_{canis}=220: 53.01%.) A maradék 67 más háziállathoz tartozó csont közül 39 elem determinálható (NISP_{dom}=39: 58,2%, MNE=31, MNE/NISP_{átlag}=0,79). A töredékesség és a determinálhatatlanság mértéke főként a talajminőség függvénye (a beágyazódás ideje alatt a csontok sokat rongálódtak, száradás után a csontszerkezet legtöbb esetben szétesett).

A lelőhely állatállományát 100%-ban háziállatok alkotják. A csontok 53%-a kutyához tartozott, ez a determinálható csontelemek 84%-át teszi ki. Minthogy ez csontelemekre vonatkozik, és

---

¹ A feltárás körülményeire vonatkozóan l. Pintye Gábor cikkét ugyanebben a kötetben!

² Egyetlen objektum utalt arra, hogy talán korábbi település is lehetett itt: a 4. gödörben őskori leletek fordultak elő.

³ Jósa András Múzeum 2005.37.1–66. leltári számon tartjuk nyilván.

a kutyáknak többnyire csak részei kerültek a leletanyagba, a többi háziállatot a kutyáktól külön tárgyalom.

Fajonkénti leírás

Bos taurus (szarvasmarha): az anyag többségét (53.8%) a szarvasmarha teszi ki. Számított minimális egyedszám (MNS) = 3 (bal lapocka alapján), az anyag többsége felnőtt egyedektől származik (76,2% adultus). Nagyon kevés a borjak száma (14,2% juvenilis és 9,5% subadultus). Egyetlen teljes csontelem egy astragalus. A valószínűleg tehéntől származó darab méretei (L: 61,3 mm) kisebbek a zónából eddig leírt átlag császárkori méreteknél (VÖRÖS 1993. 36–37., BARTOSIEWICZ 2001. 308.), egy közepes/alacsony típusba sorolhatjuk (BARTOSIEWICZ 1996. 387–390.).

Equus caballus (ló): a determinálható anyag 23,07%-át teszik ki a lovak. Az anyag többsége felnőtt egyedekből származik (88,9%), csupán egyetlen combcsonttöredék azonosítható egy juvenilis egyeddel (11,1%). A számított minimális egyedszám (MNS)=1. Marmagasságot számítani egyetlen ép lábközépcsont enged, mely alapján az alacsony kategóriába sorolhatjuk az egyedtet (Lmt: 240 mm, Mm: 125,5 cm – VITT 1952.). Ezen kívül egy szórvány hátsó ujjperc került elő ép állapotban. Mérete (L: 83 mm) alapján egy közepes kategóriájú marmagasságú egyedtől származhat (Mm= kb. 145 cm), és a bronzkori átlagnak felel meg.

Ovis aries (juh): a determinálható anyag 20,5%-át teszik ki. Ennek 62,5%-a felnőtt egyedektől, 37,5%-a subadultus egyedektől származik. Számított MNS=1. Egyetlen teljes csontelem használható marmagasság számításra: egy lábközépcsont. Ennek hossza L: 128,2 mm. A számított marmagasság Mm: 58,2 cm, parlagi fajta (= „Verschiedene Landschaftsrassen”, TEICHERT 1975.), valószínűleg kos (TEICHERT 1975. 54.).

Capra hircus (kecske): a lelőhelyről egyetlen kecske-lelet került elő: egy jobb állkapocstöredék. Ez az állomány 2,56%-ának felel meg. Felnőtt egyedtől származik, MNS=1.

Canis familiaris (kutya): Viszonylag magas számban voltak jelen a kutya csontok. Az egész csontállomány 53%-a, a determinálható csontok 84%-a. Összesen 220 csontelemet számoltam össze, ebből 136 darabot selejteztam a szilánkosság miatt. Ezek a csontszilánkok számbelileg nem tükrözik a csontok valós számát, mivel néhány csontelem szétesett szilánkjairól van szó. Ha külön tárgyaljuk, a kutya esetében NISP_{össz}=220: 100%, NISP_{maradt}=136: 100%, MNE=35, MNE/NISP= 35/136: 0.25.

Faj / Species	NISP	MNE	MNS	Hús I	Hús II	Hús III	MNE/NISP
<i>Bos taurus</i>	21 (53,8%)	14	3	7	6	6	0,66
<i>Equus caballus</i>	9 (23,07%)	9	1	2	2	4	1
<i>Ovis aries</i>	8 (20,5%)	7	1	1	5	1	0,875
<i>Capra hircus</i>	1 (2,56%)	1	1	0	0	1	1
Össz. / Total	39 (58,2%)	31	6	10	13	12	0,79
NNISP	393 (94,6%)						

1. táblázat

Az étkezési maradékok alapján számolt mennyiségi értékelés

Table 1

Quantitative analysis of the culinary remains

A kutya csontokon emberi eredetű nyomok (vágás, rágás) nem figyelhetők meg. Néhol gyanakodhatunk parázsnymorra, de a limonitosodás miatt ez is bizonytalan. A rendelkezésre álló anyag alapján a lelőhelyen $MNS_{kutyá}=7$ (minimális egyedszám az állkapcsok alapján). Ezek eloszlása is elég szokatlan, ugyanis összesen 6 gödörben jelentek meg. Ebből 2 gödörben minimum 2 egyed csontjai voltak fellelhetőek (30. és 49. objektum). A feltárás mostoha körülményei miatt (elsősorban a feltörő talajvízről van szó) nehéz megállapítani, hogy ezek közül melyek voltak teljes vagy majdnem teljes vázak, és mely objektumok tartalmaztak csupán néhány vázelemet. Az 57. objektum az egyetlen, melyben csupán egyetlen felkarcsont töredéket találtunk, ezt nem számolhatjuk külön egyednek.

A csontok töredezettsége miatt marmagasságot csak 2 esetben számolhatunk, és az is csak hozzávetőleges, mert a csontok szélei kopottak. A 49. objektum egyik egyedének combcsontja alapján a $Mm_{femur}=583,94$ cm, míg a 61. objektum egyedének két csontja alapján számított marmagasságok $Mm_{humerus}=509,54$ cm és $Mm_{radius}=492,98$ cm, tehát $Mm_{\text{átlag}}=501,26$ cm. Ebből a szempontból az átlagos császárkori testméretek két szélsőségébe sorolhatók: a császárkori gödör (61. objektum) kutyája kisebb a császárkori átlagos kutyaméretnél (vadászkutya típus), míg az ismeretlen korú gödör (49. objektum) kutyája nagyobb ennél (juhászkutya típus – VÖRÖS 1994. 202., 211–213.), megközelíti a germán kori kutyák átlagos méreteit (VÖRÖS 1999. 136–140.).

Homo sapiens: a 24. gödörből egy emberi nyakszirtecsont került elő. További emberi vázrész nem volt a lelőhelyen. A csonton régi hasadás/hasítás nyoma látható, de nem lehet megállapítani, hogy az az elhalással egyidejű-e.

Következtetések

Császárkori objektumok

Összesen 8 császárkori objektum tartalmazott csontanyagot, ebből 2 csupán 1-1 töredéket.

Kérdéses korú objektumok

Mindössze 7 kérdéses korú objektum tartalmazott csontanyagot (ebből csupán kettőben volt nagyobb mennyiség). A 31. objektum csak egy részleges kutya csontvázat tartalmazott.

Császárkor / Imperial Age	nagytermetű / large-statured	közepes termetű / medium-statured	Bos taurus	Equus caballus	Ovis aries	Capra hircus	Canis familiaris (MNS)	Homo sapiens
1.01. árok / ditch	4	12	1	–	3	–	–	–
1.02. árok / ditch	–	–	1	–	–	–	–	–
23. gödör / pit	–	–	1	–	–	–	–	–
24. gödör / pit	15	1	4	3	–	–	–	1
30. ól / sty	8	6	3	1	–	1	2	–
57. gödör / pit	2	–	–	1	–	–	1	–
61. gödör / pit	1	1	2	2	–	–	1	–
62. gödör / pit	4	–	–	–	–	–	1	–

2. táblázat

A császárkori objektumok csontanyagának mennyiségi eloszlása

Table 2

Quantitative distribution of bones from features of Imperial Age

Kérdéses korú / of indeterminate age	nagytermetű / large-statured	közepes termetű / medium-statured	Bos taurus	Equus caballus	Ovis aries	Capra hircus	Canis familiaris (MNS)
16. árok / ditch	–	–	1	–	–	–	–
25. gödör / pit	2	–	1	–	–	–	–
27. ház? / dwelling?	–	–	–	–	1	–	–
29. cölöplyuk / posthole	1	1	1	–	–	–	–
31. gödör? / pit?	–	–	–	–	–	–	1
49. gödör / pit	17	–	1	1	–	–	2
53. gödör / pit	7	1	–	–	1	–	–

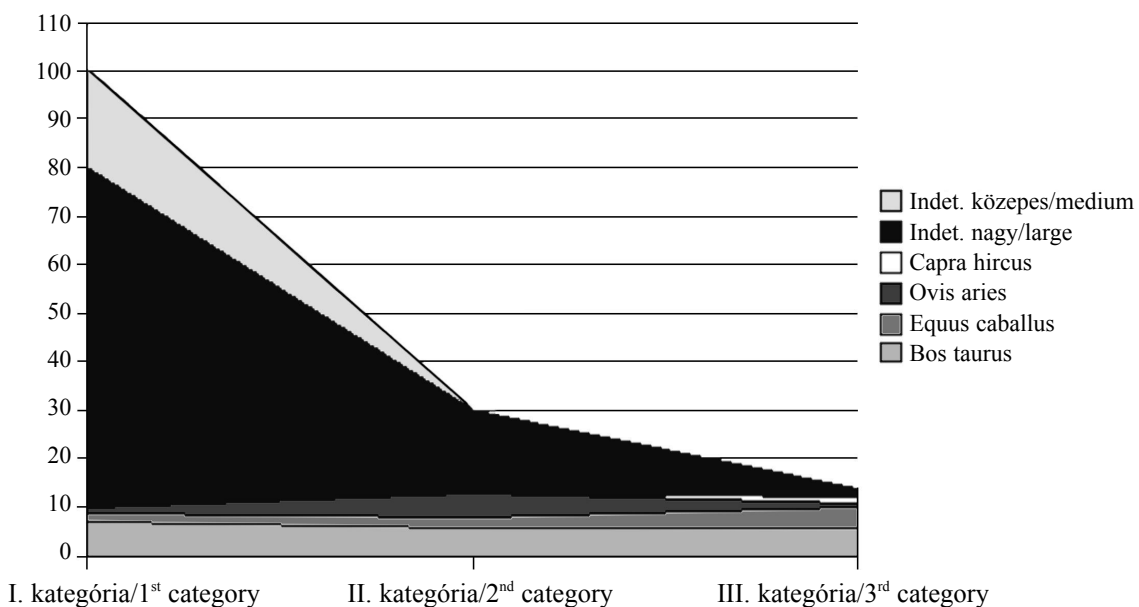
3. táblázat

A kérdéses korú objektumok csontanyagának mennyiségi eloszlása

Table 3

Quantitative distribution of bones from features of indeterminate age

Mennyiségi eloszlás, anatómiai megoszlás, csontminőség és megtartás szempontjából a kérdéses korú objektumok csontanyaga nem tér el számottevően a császárkori objektumokétól. Az objektumok jellege szintén hasonló, ezért feltételezhetjük, hogy a teljes csontanyag császárkori. Ezért a csontminőségi elemzés egységesen végezhető.

1. kép

A vázelemek húsminőség szerinti (UERPMANN 1973.) százalékos megoszlása

Fig. 1

Percentage distribution of elements by meat-quality (UERPMANN 1973.)

Megfigyelhető, hogy – leszámítva a kutyacsontokat – a vázelemek többsége az első húskategóriát képviseli, tehát a táplálkozás szempontjából a jobb húsminőség van nagyobb százalékban jelen (1. kép). Ez arra enged következtetni, hogy nagyrészt étkezési maradékokról van szó.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a gazdasági szempontból értékes állatok csontjainak 32–33%-án rágásnyomok fedezhetők fel, 30,76%-án pedig vágás és hasítás nyomok, és hogy a rendelkezésre álló anyag nagy része ilyen szempontból töredékessége miatt nem volt elemezhető, nagyobb bizonyossággal állíthatjuk – alátámasztva a húsminőség szerinti megoszlás következtetését –, hogy a csontelemek nagy része étkezési maradék. A csontok 12,17%-a égetett vagy parázsolts, ami helyi kisebb tüzekre enged következtetni. A csontok többsége erős limonitosodást mutat rozsdabarna elszíneződéssel, ami akadályozza az esetleges parázsnymok megfigyelését. A nagytermetű állatok csontjai esetén a kivélőzés nagyobb mértékű, míg a rágásnyomok inkább a kisebb termetű állatok csontjain figyelhetők meg.

Más császárkori lelőhelyekhez viszonyítva érdekességképpen megemlítendő, hogy nem találtunk főtt csontot, és a disznócsontok teljes mértékben hiányoztak.

A csontok állapota és a teljes csontelemek hiánya miatt a fajok méreteiről és típusáról közelebbi következtetések egyelőre nem vonhatók le.

Irodalom

BARTOSIEWICZ 1996.

Bartosiewicz László: Animal exploitation at the Sarmatian site of Gyoma 133. In: Andrea Vaday – László Bartosiewicz – Katalin Berecz – Alice M. Choyke – Zsófia Medzihradzky – Sándor Pusztá – Balázs Székely – Magdolna Vicze – Tivadar Vida: Cultural and landscape changes in South-east Hungary II. Prehistoric, Roman Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion). *Archaeolingua* 5. Budapest 1996. 365–445.

BARTOSIEWICZ 2001.

Bartosiewicz László: A vándorlás és letelepedettség jellegzetességei az újhartyáni lelőhely állatsontleleteinek tükrében. [Migration and Sedentism in Light of the Animal Bones from Újhartyán (Central Hungary).] *MFMÉ – StudArch* VII. 2001. 299–317.

TEICHERT 1975.

Manfred Teichert: Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen. *Archaeozoological Studies*. Amsterdam–New York, North Holland and American Elsevier 1975. 51–69.

UERPMMANN 1973.

Hans-Peter Uerpmann: Animal bone finds and economic archaeology. *World Archaeology* 4. 1973. 307–322.

VITT 1952.

О.В. Витт: Лошади пазырыкских курганов. *СА* 16. 1952. 163–205.

VÖRÖS 1993.

Vörös István: Apagy barbaricum-i császárkori település állatsontmaradványai. [Animal Bones from the Roman Imperial Period Settlement at Apagy in Barbaricum.] *NyJAMÉ* XXXIII–XXXV. 1990–1992. (1993) 33–65.

VÖRÖS 1994.

Vörös István: A Balatonaligai császárkori telep állatsontleletei. [Tierknochenfunde in der Siedlung aus der Kaiserzeit in Balatonaliga.] *VMMK* 19–20. 1993–1994. (1994) 195–214.

VÖRÖS 1999.

Vörös István: Germán ló-kutya kettős sírok Keszthely avar kori temetőjében. [Germanische Pferde-Hunde-Doppelgräber im awarenzeitlichen Gräberfeld von Keszthely.] *Zalai Múzeum* 9. 1999. 121–151.

BERENDI Erzsébet

Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
H-4401 Pf. 57
e-mail: zsozso26@yahoo.com

Animal bones from the Roman Imperial Period settlement part near Nyírtura–Várrét (Nyíregyháza, Eastern Bypass, Site 37)

In 2004 archaeological finds and animal bones were collected from a settlement part near Nyírtura–Várrét (Szabolcs-Szatmár-Bereg County, NE-Hungary). The collected bone material was low in number and very poor in quality, thus provides very few information.

By the colour of the bones it is evident that there has been soil and groundwater with a very high ferrum content – the bones show the reddish/brownish colour of the limonite, strong exfoliation, and there are very few whole bones.

Cca. 415 pieces were collected from the site, mostly very fragmentary (NNISP=cca. 393: cca. 94.6%). Only 22 pieces were more or less complete. 262 pieces could be determined (NISP=262: 62.8%), 220 from there belong to dogs, which appear mostly as partial skeletons (NISP_{canis}=220: 53.01%, MNI=7). The rest 67 pieces belong to other domesticated animals, and only 39 could be determined (NISP_{dom}=39: 58.2%, MNE=31). The livestock is made up 100% of domesticated animals. As the dog-bones make up 53% of the livestock, I calculate the other animals separately from them. The animals appear in percentage as follows: 53.8% *Bos taurus*, 23.07% *Equus caballus*, 20.5% *Ovis aries*, 2.56% *Capra hircus*.

Considering that the greatest part of the bones belong to the first Uerpmann-category (best meat-quality – Fig. 1), we can assume that these bones are mostly culinary rests. This fact is confirmed by the fact that 32–33% of the bones show gnawing marks and 30.76% of them show cutting marks.

It is an interesting remark, that there had been collected neither boiled bones, nor swine-bones from this site.

Translated by the author

Erzsébet BERENDI

Jósa András Museum, Nyíregyháza
H-4401 Pf. 57
e-mail: zsozso26@yahoo.com